

Права людини в Україні протягом 2020 року

Голова держави: **Володимир Зеленський**

Голова Уряду: **Денис Шмигаль (замінив Олексія Гончарука в березні)**

Право на здоров'я було поставлено під загрозу через значну нестачу засобів індивідуального захисту під час пандемії COVID-19; сім'ї померлих працівників галузі охорони здоров'я стикнулися з бюрократичними перепонами у спробах отримати компенсації. Знову мали місце звинувачення в тортурах та інших видах жорстокого поводження, зокрема під час тримання під вартою в поліції. Працівники Служби безпеки, відповідальні за таємні затримання та тортури на сході України з 2014 по 2016 рік, надалі користувалися цілковитою безкарністю. Продовжилися напади на активістів/ок та представників/ць маргіналізованих груп з боку осіб, що виступають за дискримінацію, часто за повної безкарності. Регулярно фіксувалися залякування та насильство щодо журналістів. Домашнє насильство надалі залишалося поширеною проблемою; суворі заходи з реагування на COVID-19 обмежили постраждалих у доступі до служб з надання допомоги. Обидві сторони конфлікту на сході України запровадили обмеження на пересування, які вплинули на соціально-економічні права місцевого населення. В окупованому Криму тривали репресії проти інакомислячих та правозахисників/ць.

Загальна інформація

Обмеження у зв'язку з пандемією COVID-19 було запроваджено в березні, але вони не змогли ефективно запобігти поширенню хвороби. Ситуація загострилася через нестачу засобів індивідуального захисту та достатньої кількості тестів, що, своєю чергою, переважило систему охорони здоров'я.

Місцеві вибори в жовтні, які відзначилися низькою явкою, показали падіння рейтингів основних партій на користь місцевих партій та політичних активістів та активісток. У багатьох місцевостях сходу України голосування не відбулося, зокрема в деяких випадках під контролем уряду, нібито з міркувань безпеки.

Почалася масштабна реформа Генеральної прокуратури, у ході якої 55% прокурорів та прокуророк було звільнено після повторної атестації, але зупинилася після відсторонення очільника Офісу генерального прокурора. Його заміна на Ірину Венедіктову залишила без постійного керівництва ще один ключовий орган у системі кримінальної юстиції – Державне бюро розслідувань, яке вона очолювала.

У вересні уряд зробив права людини обов'язковою складовою навчальної програми для школярів віком від 11 до 15 років, ця зміна набуває чинності з 2022 року.

На сході України переважно зберігалася припинення вогню між урядовими силами та бойовиками, яких підтримує Росія, і переривалося лише невеликими загостреннями у березні та травні. Територія Криму залишилася під російською окупацією

Право на здоров'я

Міністерство охорони здоров'я фіксувало значну нестачу засобів індивідуального захисту для медичних працівників і працівниць, яка надалі мала місце до кінця року, та недостатнє тестування на виявлення COVID-19. До середини грудня повідомлялося, що

понад 51 731 медик інфікувався COVID-19, із загальної кількості 1 055 047 підтверджених випадків зараження та подальших 1 214 362 «випадків підозри на захворювання». За словами Міністра соціальної політики, понад 300 медичних працівників і працівниць померли до 19 грудня, але лише щодо 53 із них спеціальна комісія визнала, що смерть була пов'язана з роботою. Їхнім родинам пообіцяли державну компенсацію, але, згідно з інформацією у ЗМІ, до 12 листопада компенсацію у повному обсязі отримала лише 21 родина, а часткову – 22 через несприятливі бюрократичні перепони та необхідність доведення, що померла особа заразилася на COVID-19 на роботі.

Тортури та жорстоке поводження

Регулярно повідомлялося про звинувачення в тортурах та іншому жорстокому поводженні, зокрема щодо затриманих осіб в поліції. Остаточні цифри за 2020 рік, опубліковані Офісом генерального прокурора, показали, що ним було зафіксовано 129 справ щодо імовірних тортур, з яких у 59 випадках було висунуто підозри, 52 справи були закриті.

23 травня до Кагарлицького районного відділу поліції Київської області було приведено чоловіка, підозрюваного у кримінальному злочині, та його знайому як свідка. У ЗМІ широко висвітлювалися їхні твердження про тортури та неодноразове зґвалтування жінки. У травні двох поліцейських з Кагарлика було затримано Державним бюро розслідувань та залишено під підозрою в скоєнні кримінального злочину. Згодом стало відомо про інших осіб, які пережили тортури в кагарлицькому відділку. П'ятеро поліцейських із Кагарлика були звинувачені в незаконному позбавленні волі та тортурах. Міністр внутрішніх справ відмовився подавати у відставку, але пообіцяв додаткові заходи щодо запобігання тортурам, зокрема покращені системи реєстрації затриманих та моніторингу за роботою посадових осіб.

Безкарність

Справедливості, істини та відшкодування не було досягнуто для жодної цивільної особи (як чоловіків, так і жінок) – постраждалої від насильницького зникнення, таємного утримання під вартою та тортур, а також іншого жорстокого поводження з боку Служби безпеки України (СБУ) з 2014 по 2016 рік. Жодна особа, причетна до злочинів, не була притягнута до відповідальності. Новий голова СБУ зауважив у червні, що на цей момент відомство не має секретних тюрем, але нічого не сказав про таку практику в минулому і заперечив використання тортур. У грудні 2019 року розслідування тортур, що тривало уже 4 роки, було передане Військовою прокуратурою Державному бюро розслідувань, але до кінця року не було оприлюднено жодних вагомих результатів.

Дискримінація

Члени груп, що виступають за дискримінацію (в Україні зазвичай іменуються ультраправими групами), продовжили – часто за цілковитої безкарності – утиски, залякування та насильство на адресу активістів/ок громадянського суспільства, політичних опонентів, журналістів та членів маргіналізованих груп.

12 червня членкині неурядової організації «Феміністична майстерня» вчинили спробу зірвати плакати з дискримінаційними меседжами у столиці – місті Києві та зазнали нападу з боку приблизно 15 чоловіків з ультраправого угруповання. Нападники штовхали та словесно принижували активісток, вдарили одну з них в обличчя та погрожували подальшим насильством. Чоловік – свідок події викликав поліцію, але протягом 45

хвилин ніхто не приїхав. Активістки подали заяву до поліції, було порушено справу, але до кінця року, як відомо, жодного поступу в ній не спостерігалось.

30 серпня активісти та активістки ЛГБТІ в Одесі не змогли створити живий ланцюг солідарності в запланованому місці, оскільки воно було зайняте опонентами акції. Поліція наполягла, щоб активісти й активістки ЛГБТІ перемістилися до іншого місця, але, як повідомлялося, не запропонувала жодного захисту, коли контрдемонстранти рушили за ними й напали на них. Активістів й активісток закидали яйцями, розпилювали в їхній бік сльозогінний газ та атакували; деякі особи отримали опіки та інші травми. Поліція заарештувала 16 імовірних нападників.

Роми

Дискримінація ромів продовжувала мати місце. Пандемія надалі вплинула на їхні засоби існування – обсяг неформальної економіки, на яку поклалися багато з них, зменшився. Роми, що не мають документів посвідчення особи, не могли отримати доступ до соціальних благ, пенсій чи медицини.

Не спостерігалось жодного поступу в розслідуванні насильницького нападу на неофіційне поселення ромів в парку Лиса Гора в Києві у квітні 2018 року, попри публічність нападу та раннє встановлення імовірних порушників за допомогою наявних у відкритому доступі відеозаписів.

У 2020 році стався новий напад на ромів на тому ж місці. Сім'я ромів, що оселилася поблизу Лисої Гори, описала, як на них 29 квітня напали двоє чоловіків, які увірвалися до їхнього намету рано вранці. Ці чоловіки застосовували всередині перцевий газ та побили молодого чоловіка-рома дерев'яною дошкою. Коли його дружина попросила їх зупинитися й сказала, що вагітна, нападники її словесно образили й крикнули: «Таких як ти тільки ґвалтують». Намет було спалено разом з майном та документами сім'ї. 2 травня поліція відкрила кримінальну справу, але до кінця року не повідомлялося про жодні результати.

Свобода вираження поглядів

ЗМІ залишилися плюралістичними та переважно вільними, хоча регулярно повідомлялося про випадки утисків медіа у зв'язку з редакційною політикою, а також залякувань й насильства на адресу журналістів.

У липні журналістка Катерина Сергацкова, співзасновниця інтернет-ресурсу «Заборона», стала жертвою брудної кампанії з боку популярного блогера і журналіста, який критикував її роботу та опублікував подробиці її особистого життя, разом з фотографією її малого сина. У коментарях читачів цього блогера також містилися домашня адреса та інші фото Катерини Сергацкової; також вона отримувала погрози вбивством та образливі повідомлення. Катерина Сергацкова заявила в поліцію, але не було вжито жодних дій, поки вона не виграла судову справу за скаргою про бездіяльність поліції. Катерина була змушена покинути Київ на деякий час задля власної безпеки.

Суд над чоловіком та двома жінками, підозрюваними у безпосередній участі в убивстві журналіста Павла Шеремета в липні 2016 року, почався у вересні, всі троє стверджували про свою невинуватість. Тим часом розслідування для виявлення замовників вбивства проходило окремим провадженням, про результати якого на кінець року не повідомлялося.

Гендерне і Домашнє насильство

Домашнє насильство надалі було поширеним, недостатньо задокументованим та часто не отримувало ефективної реакції з боку державних інституцій. Правові та інституційні ініціативи останніх років, спрямовані на розв'язання проблеми домашнього насильства, часто були неналежним чином реалізовані, якщо й взагалі реалізувалися. Поліція неохоче видавала термінові заборонні приписи та не бажала або була неспроможною їх примусово виконати. Військові та поліцейські надалі були звільнені від дії положень Кодексу про адміністративні правопорушення про покарання за домашнє насильство. На практиці це означає, що ці категорії людей можуть уникнути переслідувань за домашнє насильство як кримінального правопорушення, оскільки закон часто трактується так, що для порушення кримінальної справи за «систематичне» домашнє насильство: кривдника спершу мають щонайменше двічі протягом року притягнути до адміністративної відповідальності.

Конфлікт на сході України надалі підсилював ці системні недоліки та руйнував інституційну реакцію на системи захисту.¹ Жінка з Донецької області зверталася до поліції у 2019 році щонайменше через п'ять випадків насильства з боку свого чоловіка, військового, але поліція не спромоглася застосувати жодних адміністративних заходів. У 2020 році проти чоловіка було розпочато кримінальне провадження та було видано судом тимчасовий обмежувальний припис, але його старшими офіцерами не було вжито жодних дисциплінарних або інших заходів під час розслідування.

У травні петиція, яку підписали 25 000 осіб, була передана Президентові Володимирі Зеленському із закликом до ратифікації Стамбульської конвенції – міжнародного договору проти насильства щодо жінок та домашнього насильства. У вересні Президент підписав указ «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який зобов'язував уряд розробити державну програму до 2025 року, зокрема заходи з покращення міжвідомчої співпраці, подальші поправки до законодавства та ухвалення програм реабілітації для кривдників. Однак, в указі не було жодної згадки про Стамбульську конвенцію, і протягом року так і не було зроблено жодних кроків для її ратифікації.

Суворі карантинні заходи через COVID-19 обмежили доступ до служб з надання підтримки для постраждалих від домашнього насильства. Служби з надання юридичної допомоги, фінансовані державою, перейшли на лише дистанційні консультації постраждалих. Це створило перешкоди для допомоги людям, які лишалися в одному приміщенні з кривдником та не могли обговорювати власну ситуацію. Потрапити в притулок стало іще складніше, оскільки умовою доступу постраждалої особи туди було проходження медичного огляду. Мешканки й мешканці регіонів, де немає притулків, не могли переїхати в інше місце, коли з березня по травень було скасовано рух всього громадського транспорту, в тому числі автобусів та потягів.

Безкарність

Очевидно затягувалося розслідування за заявою лейтенантки Валерії Сікал – першої української колишньої військовослужбовиці, яка повідомила про сексуальні домагання в 2018 році з боку свого командира у Збройних Силах України. Військовий прокурор Рівненського гарнізону Західного регіону кілька разів повертав справу на доопрацювання нібито для виправлення помилок, зокрема і щодо слідчих дій, які вже було здійснені. До кінця року справа не дійшла до суду, а офіцеру не були висунуті обвинувачення.

Лесбійки, геї, бісексуали, трансгендери та інтерсекс люди (ЛГБТІ)

30 квітня 19-річного трансгендера з Житомира було жорстоко побито, пограбовано та скоєно над постраждалою особою насильство сексуального характеру групою молодих людей, які потім намагалися взяти цю особу в заручники й вимагали гроші від її батька перед тим, як було викликано поліцію. Було порушено кримінальну справу, але поліція проігнорувала трансфобний мотив ненависті злочину. Тим часом, до підозрюваних не було застосовано жодних запобіжних заходів.

У травні до Парламенту надійшли три альтернативні законопроекти, що пропонували внести сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність до переліку ознак мотиву ненависті в Кримінальному кодексі. Ці ініціативи спровокували критику релігійних та інших груп, і жодна з ініціатив не була винесена на голосування.

Представники ЛГБТІ-спільноти, постраждали від злочинів на ґрунті ненависті, неохоче повідомляли про них, не маючи достатньої впевненості в поліції та побоюючись подальших утисків. У разі звернення до правоохоронних органів такі злочини рідко (якщо взагалі) доходили до ефективного розслідування або кваліфікувалися як злочини, а порушникам висували дрібні обвинувачення або їх не висували взагалі.

Донбас

Території сходу України, що контролюються сепаратистами, яких підтримує Росія, залишилися недосяжними для багатьох організацій громадянського суспільства та гуманітарних організацій. Утиски всіх, хто висловлює будь-яку форму незгоди, надалі продовжувалися, зокрема арешти, допити, тортури та інші види жорстокого поводження з боку де-факто органів влади, а також ув'язнення, часто в нелюдських умовах. Незаангажованої інформації з цих територій ставало дедалі менше, ситуація загострювалася обмеженнями на пересування внаслідок пандемії.

Свобода пересування

Обидві сторони конфлікту встановили обмеження на пересування через лінію розмежування, які часто мали вигляд заходів у відповідь. Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні повідомила, що кількість перетинів лінії зіткнення в обидва напрямки суттєво зменшилася: в середньому з одного мільйону осіб на місяць (на початку року) до десятків тисяч осіб (у жовтні). Це роз'єднало сім'ї та вплинуло на засоби існування багатьох людей. Люди старшого віку, що отримують пенсії на підконтрольній території України, особи, які потребують значного обсягу медичного обслуговування, в тому числі ВІЛ-позитивні, та інші маргіналізовані групи найбільше постраждали через відсутність доступу на підконтрольні уряду території.

Обмеження на пересування були дещо послаблені в червні. Обмеження, запроваджені де-факто владою в Донецьку були вибірковими. Вони обмежили пересування в межах кількох конкретних днів без пояснення, і пересування відбувалося лише за подачі попередньої заяви, яка в численних випадках відхилялася, також без пояснень.

Крим

Продовжувалися як суворе переслідування за правозахисну роботу та інакомислення, так і обмеження роботи ЗМІ. Насильницькі зникнення 2014 року, з початку окупації півострова Росією, не були розслідувані.

Окупаційна російська влада продовжувала переслідування правозахисників, в тому числі членів «Кримської Солідарності» – низової групи самопомоги етнічних кримських татар. Багато її членів та членкинь стикнулися з політично мотивованим кримінальним переслідуванням, переважно за надуманими підозрами у нібито членстві у «Хізб-ут-Тахрір» – ісламському русі, забороненому як «терористичний» у Росії, але легальному в Україні. Свавільні ретельні обшуки будинків, неофіційні допити російськими спецслужбами та залякування також широко використовувалися як репресії проти етнічних кримських татар.

В березні працівники російських правоохоронних органів відвідали будинки кількох членів «Кримської Солідарності», зокрема її чинного координатора Мустафи Сейдалієва та правозахисника Абдурешита Джеппарова, і вручили їм офіційне письмове попередження про недопустимість подальшої участі у майбутній «несанкціонованій діяльності» (будь-яких заходах протесту чи вшанування пам'яті). Попереднього координатора «Кримської Солідарності», в'язня совісті Сервера Мустафаєва, визнали винним 16 вересня за звинуваченням у тероризмі, разом з його сімома співвідповідачами, та засудили до 14 років тюрми у військовому суді в російському Ростові-на-Дону.

Тривало переслідування релігійних меншин. Двоє свідків Єгови з Криму, Сергій Філатов та Артем Герасимов, на окремих судах були визнані винними всього лише через реалізацію свого права на свободу думки, совісті та віросповідання. Кожен з них отримав шість років тюремного ув'язнення, відповідно, у березні та червні.

¹ [Not a private matter: Domestic and sexual violence against women in eastern Ukraine \(EUR 50/3255/2020\)](#)